

Prof. univ. dr. Corneliu Bîrsan

Doctor Honoris Causa al Universității Paris 1 Panthéon-Sorbonne,
al Universității de Vest din Timișoara, al Universității „Dunărea de Jos” din Galați
și al Universității „George Bacovia” din Bacău

Profesor emerit la Facultatea de Drept a Universității din București
Judecător la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în perioada 1998-2013

Membru corespondent al Academiei Române

Drept civil. Drepturile reale principale

Ediția a 5-a, revizuită și actualizată

Editura
Hamangiu
2023

Cuprins

Capitolul I. Patrimoniul. Noțiune. Caractere juridice. Funcții	1
<i>Secțiunea 1. Noțiunea de patrimoniu</i>	1
<i>Secțiunea a 2-a. Caracterele juridice ale patrimoniului</i>	9
<i>Secțiunea a 3-a. Funcțiile patrimoniului</i>	18
Capitolul al II-lea. Drepturile reale și drepturile de creanță. Categorii intermediare. Clasificarea drepturilor reale	25
<i>Secțiunea 1. Drepturile reale și drepturile de creanță</i>	25
<i>Secțiunea a 2-a. Categorii juridice intermediare</i>	29
<i>Secțiunea a 3-a. Clasificarea drepturilor reale</i>	33
Capitolul al III-lea. Dreptul de proprietate. Definiție. Caractere juridice. Conținut. Condiții generale de exercitare	37
<i>Secțiunea 1. Definiția dreptului de proprietate</i>	37
<i>Secțiunea a 2-a. Conținutul juridic al dreptului de proprietate</i>	47
<i>Secțiunea a 3-a. Caracterele juridice ale dreptului de proprietate</i>	52
Capitolul al IV-lea. Dreptul de proprietate privată	57
<i>Secțiunea 1. Noțiuni generale. Definiție</i>	57
<i>Secțiunea a 2-a. Subiectele dreptului de proprietate privată</i>	59
§1. Persoanele fizice ca subiecte ale dreptului de proprietate privată; obiectele acestui drept	59
§2. Persoanele juridice de drept privat	62
§3. Statul și unitățile sale administrativ-teritoriale ca subiecte ale dreptului de proprietate privată	66
<i>Secțiunea a 3-a. Conținutul și limitele dreptului de proprietate privată</i>	70
§1. Considerații generale	70
§2. Limitele exercitării dreptului de proprietate privată	71
2.1. Reglementare. Precizări prealabile. Clasificări	71
2.2. Limitele materiale ale exercițiului dreptului de proprietate privată	76
2.3. Limitele juridice ale exercițiului dreptului de proprietate privată	80
2.3.1. Considerații generale. Clasificări	80
2.3.2. Limitele legale	81
2.3.3. Limitele convenționale	101
2.3.4. Limitele judiciare	108
2.3.5. Alte limite ale exercițiului dreptului de proprietate privată	110

<i>Secțiunea a 4-a. Regimul juridic al unor categorii de bunuri proprietate privată</i>	114
§1. Considerații generale	114
§2. Regimul juridic al realizării și al desființării construcțiilor	115
§3. Dobândirea de locuințe și alte spații în proprietate privată	119
§4. Circulația juridică a construcțiilor	125
§5. Regimul folosinței terenurilor pentru producția agricolă și silvică. Organizarea și amenajarea teritoriului agricol	128
§6. Circulația juridică a terenurilor	131
§7. Regimul juridic al bunurilor din patrimoniul cultural național	143
§8. Limitări temporare sau definitive ale folosinței unor bunuri în situații speciale. Rechiziția unor bunuri	149
<i>Secțiunea a 5-a. Stingerea dreptului de proprietate privată. Exproprierea pentru cauză de utilitate publică</i>	150
§1. Principii generale	150
§2. Exproprierea pentru cauză de utilitate publică	152
<i>Secțiunea a 6-a. Abuzul de drept în materia dreptului de proprietate privată</i>	168
Capitolul al V-lea. Dreptul de proprietate publică	177
<i>Secțiunea 1. Considerații generale. Reglementare</i>	177
<i>Secțiunea a 2-a. Definiția dreptului de proprietate publică. Subiectele, conținutul și obiectul său</i>	180
<i>Secțiunea a 3-a. Caracterele juridice ale dreptului de proprietate publică și limitele exercitării sale</i>	198
§1. Caractere juridice	198
§2. Limitele exercitării dreptului de proprietate publică	202
<i>Secțiunea a 4-a. Exercițarea dreptului de proprietate publică</i>	205
§1. Precizări preliminare	205
§2. Dreptul de administrare	207
§3. Concesionarea bunurilor proprietate publică	214
§4. Închirierea bunurilor proprietate publică	222
§5. Darea în folosință cu titlu gratuit a unor bunuri proprietate publică	224
<i>Secțiunea a 5-a. Încetarea dreptului de proprietate publică</i>	226
Capitolul al VI-lea. Modalitățile juridice ale dreptului de proprietate	229
<i>Secțiunea 1. Noțiuni generale. Enumerare</i>	229
<i>Secțiunea a 2-a. Proprietatea comună pe cote-părți</i>	232
§1. Considerații generale	232
§2. Coproprietatea obișnuită	235
§3. Coproprietatea forțată	250
<i>Secțiunea a 3-a. Proprietatea comună în devălmășie</i>	270
<i>Secțiunea a 4-a. Încetarea proprietății comune</i>	272

<i>Secțiunea a 5-a. Comparație între proprietatea comună pe cote-părți și proprietatea comună în devălmășie</i>	278
<i>Secțiunea a 6-a. Proprietatea periodică</i>	279
Capitolul al VII-lea. Dezmembrămintele dreptului de proprietate	287
<i>Secțiunea 1. Considerații generale</i>	287
<i>Secțiunea a 2-a. Dreptul de suprafață</i>	289
§1. Dreptul de suprafață în sistemul anterior intrării în vigoare a noului Cod civil	289
§2. Dreptul de suprafață în noul Cod civil	294
<i>Secțiunea a 3-a. Dreptul de uzufruct</i>	303
§1. Definiție. Caractere juridice. Constituire. Obiect	303
§2. Drepturile și obligațiile uzufructuarului și ale nudului proprietar	309
2.1. Drepturile uzufructuarului	309
2.2. Drepturile nudului proprietar	312
2.3. Obligațiile uzufructuarului	313
2.4. Obligațiile nudului proprietar	317
2.5. Drepturile și obligațiile uzufructuarului și ale nudului proprietar în unele situații speciale	318
§3. Stingerea uzufructului	322
<i>Secțiunea a 4-a. Dreptul de uz și dreptul de abitație</i>	325
<i>Secțiunea a 5-a. Dreptul de servitute</i>	329
§1. Considerații generale	329
§2. Clasificarea servituților	331
§3. Constituirea servituților	333
§4. Exercițarea servituților. Drepturile și obligațiile proprietarilor	334
§5. Stingerea servituților	337
Capitolul al VIII-lea. Apărarea dreptului de proprietate și a celorlalte drepturi reale principale	341
<i>Secțiunea 1. Considerații generale</i>	341
<i>Secțiunea a 2-a. Acțiunea în revendicare întemeiată pe dreptul de proprietate privată</i>	343
§1. Definiție. Caracterizare generală	343
§2. Categoriile acțiunii în revendicare	351
<i>Secțiunea a 3-a. Regimul juridic comun al acțiunii în revendicare</i>	352
§1. Precizări prealabile	352
§2. Acțiunea în revendicare imobiliară	352
§3. Acțiunea în revendicare mobilă	363
§4. Efectele acțiunii în revendicare	364
<i>Secțiunea a 4-a. Alte acțiuni reale de apărare a dreptului de proprietate privată și a dezmembrămintelor sale</i>	369
§1. Acțiunea negatorie	369
§2. Acțiunile confesorii	370
§3. Acțiunea în granițuire	372

<i>Secțiunea a 5-a. Acțiunea în revendicare a dreptului de proprietate publică și a drepturilor reale corespunzătoare proprietății publice</i>	376
§1. Acțiunea în revendicare a dreptului de proprietate publică	376
§2. Acțiunea în revendicare a drepturilor reale corespunzătoare dreptului de proprietate publică	378
Capitolul al IX-lea. Poesia	381
<i>Secțiunea 1. Noțiuni generale</i>	381
<i>Secțiunea a 2-a. Dobândirea și pierderea posesiei</i>	386
§1. Dobândirea posesiei	386
§2. Pierderea posesiei	388
<i>Secțiunea a 3-a. Viciile posesiei</i>	389
§1. Considerații generale	389
§2. Discontinuitatea posesiei	391
§3. Violența	392
§4. Clandestinitatea	393
§5. Precaritatea	393
<i>Secțiunea a 4-a. Efectele posesiei</i>	396
§1. Considerații generale	396
§2. Poesia creează o prezumție de proprietate	397
§3. Protejarea posesiei prin acțiunile posesorii	398
Capitolul al X-lea. Modurile de dobândire a drepturilor reale principale	401
<i>Secțiunea 1. Considerații generale</i>	401
<i>Secțiunea a 2-a. Accesiunea ca mod de dobândire a drepturilor reale</i>	405
§1. Considerații generale	405
§2. Accesiunea imobiliară naturală	407
§3. Accesiunea imobiliară artificială	412
3.1. Accesiunea imobiliară artificială în fostul Cod civil	412
3.2. Accesiunea imobiliară artificială în noul Cod civil	417
3.2.1. Principii generale	417
3.2.2. Realizarea de lucrări cu materialele altei persoane	422
3.2.3. Realizarea de lucrări autonome cu caracter durabil asupra imobilului aparținând altei persoane	422
3.2.4. Realizarea de lucrări adăugate cu caracter durabil asupra imobilului aparținând altei persoane	426
3.2.5. Înțelesul unor termeni și dispoziții legale speciale privitoare la accesiunea imobiliară artificială	429
§4. Accesiunea mobilă	436
<i>Secțiunea a 3-a. Uzucapiunea (prescripția achizitivă) ca mod de dobândire a drepturilor reale</i>	437
§1. Considerații generale	437
§2. Uzucapiunea în sistemul fostului Cod civil de la 1864	443
2.1. Felurile uzucapiunii	443

2.2. Modul de calcul al termenului uzucapiunii _____	447
2.3. Efectele uzucapiunii _____	453
2.4. Uzucapiunea în regimul de carte funciară reglementat de Decretul-lege nr. 115/1938 _____	455
§3. Uzucapiunea în noul Cod civil _____	457
3.1. Uzucapiunea imobiliară extratabulară _____	457
3.2. Uzucapiunea imobiliară tabulară _____	461
3.3. Dispoziții comune aplicabile uzucapiunii imobiliare extratabulare și celei tabulare _____	463
3.4. Uzucapiunea bunurilor mobile _____	465
<i>Secțiunea a 4-a. Dobândirea proprietății bunurilor mobile prin posesia de bună-credință _____</i>	<i>467</i>
§1. Considerații generale _____	467
§2. Condițiile dobândirii dreptului de proprietate asupra bunurilor mobile prin posesia de bună-credință _____	471
§3. Situația dobândirii bunului mobil pierdut ori furat _____	475
§4. Probleme privitoare la aplicarea art. 937 C. civ. _____	478
<i>Secțiunea a 5-a. Dobândirea proprietății fructelor de către posesorul de bună-credință _____</i>	<i>480</i>
§1. Considerații generale _____	480
§2. Condițiile și justificarea dobândirii fructelor de către posesorul de bună-credință. Situația posesorului de rea-credință _____	482
<i>Secțiunea a 6-a. Ocupațiunea, tradițiunea și hotărârea judecătorească _____</i>	<i>488</i>
§1. Ocupațiunea _____	488
§2. Tradițiunea (predarea materială) ca mod de dobândire a drepturilor reale _____	491
§3. Hotărârea judecătorească, mod de dobândire a drepturilor reale _____	492
Capitolul al XI-lea. Publicitatea dobândirii drepturilor reale imobiliare _____	495
<i>Secțiunea 1. Considerații generale _____</i>	<i>495</i>
<i>Secțiunea a 2-a. Problema sistemelor de publicitate imobiliară _____</i>	<i>496</i>
§1. Sistemul de publicitate imobiliară al transcripțiilor și inscripțiilor _____	501
§2. Sistemul de publicitate bazat pe cartea funciară _____	502
<i>Secțiunea a 3-a. Publicitatea imobiliară în sistemul Legii nr. 7/1996 _____</i>	<i>505</i>
<i>Secțiunea a 4-a. Publicitatea imobiliară în sistemul noului Cod civil _____</i>	<i>525</i>
§1. Considerații generale _____	525
§2. Înscrierea drepturilor tabulare _____	526
§3. Notarea în cartea funciară a unor drepturi, fapte și raporturi juridice _____	535
§4. Rectificarea înscrierilor de carte funciară _____	536
Index _____	543

Conf. univ. dr. Cristina Codruța Hageanu
Facultatea de Drept, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Dreptul familiei

Ediția a 3-a, revizuită și adăugită

Editura
Stamangiu
2023

Capitolul I. Familia

1. Încă de la apariția vieții pe pământ, oamenii au ales să trăiască în grupuri, indiferent care era legătura dintre membrii acestora: teritoriul ocupat, zeitatea căreia i se închinau, descendența din același strămoș pe linie maternă sau paternă și, mai târziu, filiația, rudenția și căsătoria.

Dumnezeu a spus: „Nu este bine ca omul să fie singur” (Geneza I, 18) și i-a făcut pe bărbat și pe femeie, astfel că majoritatea civilizațiilor au adoptat căsătoria monogamă heterosexuală ca bază a familiei și, în final, a societății, pentru că aproape toată viața umană se desfășoară în cadrul unei familii, pornind de la familia în care ne naștem și ajungând la familia în care aducem pe lume propriii copii.

2. Din punct de vedere sociologic, familia se clasifică astfel:

– familia nucleu – constă în doi adulți de sex opus care întrețin o relație sexuală aprobată de societate, împreună cu copiii lor, firești sau adoptați. Acest tip de familie, la rândul său, poate fi de orientare, și anume familia în care ne naștem și în care ocupăm statutul de copil, și de procreare, familia pe care o creăm prin căsătorie și obținem statutul de adult;

– familia extinsă sau consangvină – reunește două sau mai multe familii nucleare unite prin legătura părinte-copil și include legăturile între frați și surori;

– familia poligamă sau poliandă – forma de căsătorie în care un bărbat/o femeie are dreptul să se căsătorească cu mai multe femei/bărbați în același timp. Poliandria este o formă de căsătorie puțin răspândită, cercetările antropologice rezumându-se la citarea doar a două societăți poliandre (Nayar și Toda din India) și a unor grupuri din Nepal^[1]. În schimb, poligamia este mult mai răspândită, ea fiind o practică a populațiilor musulmane^[2] care s-a extins și în unele țări occidentale.

^[1] Pahari din Nepal practică o poliandrie fraternă: o femeie se căsătorește cu fratele cel mai vârstnic, iar frații mai mici pot avea relații sexuale cu ea. Ea îi consideră pe toți frații ca fiindu-i soți și niciunul nu poate revendica drepturi exclusive asupra ei. Copiii recunosc toți frații ca fiindu-le tați și moștenesc în comun proprietatea deja comună a acestora. Dacă familia se divizează, copiii sunt împărțiți între frații-tați, prin tragere la sorți, în funcție de rangul nașterii sau cum decide mama. Etnologii și antropologii consideră poliandria drept un mijloc de a suprima partajul dintre frați, de a restrânge numărul moștenitorilor și de a suprima certurile ivite cu ocazia partajului sau un mijloc de a suplini absența bărbaților (în societățile în care bărbații petrec o bună parte din viață în grupuri militare izolate de femei sau participă la lungi procese de transumanță) (www.dictsociologie.netfirms.com/.../poliandrie.htm).

^[2] Trebuie subliniat că musulmanii nu practică poligamia ca regulă, singura obligație pentru aceștia fiind de a se căsători. Chiar în societățile poligame, între 60 și 80% dintre căsătorii sunt monogame. Coranul limitează și condiționează poligamia, iar învățații musulmani spun: „Este nerecomandat ca un bărbat care are o soție virtuoasă, modestă și care este de ajutor pentru el să se căsătorească cu alta. Aceasta îl expune la ceea ce este interzis”. De altfel, poligamia a existat în toate religiile, prima familie poligamă apă-

În România, bigamia și poligamia sunt considerate infracțiuni sancționate de art. 376 C. pen. cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau amendă^[1]. Pentru persoana necăsătorită care încheie o căsătorie cu o persoană pe care o știe căsătorită pedeapsa este mai ușoară, aceasta fiind închisoarea de la o lună la un an

rând în Vechiul Testament la Lameh, un urmaș al lui Cain, care și-a luat două femei, pe Ada și pe Sela (Facerea 4, 17). Mai mult, după lucrările celui de-al doilea Consiliu al Vaticanului, denumite Vatican II, din anii 1962-1965, numeroși teologi catolici au arătat că monogamia nu este impusă de doctrina creștină, ci o consecință a imperialismului cultural occidental, ca urmare, Biserica ar trebui să recunoască validitatea uniunilor poligame în Africa și Asia, pentru că acolo ele reprezintă o realitate ancestrală (www.ro.portal.ro/articole/495.htm). În prezent, poligamia este practică în mai multe țări ale lumii (Turcia, Senegal, Mali etc.) și s-a extins și în Europa și America datorită emigrației. În Franța se afirmă că ar exista peste 30.000 de familii poligame, iar în Marea Britanie peste 1.000 de astfel de familii; de asemenea, ele există în Germania, Norvegia etc. Întrucât poligamia face parte din cultura mai multor popoare, în țările europene se discută sau chiar există reglementări care asigură recunoașterea acestui statut dobândit legal într-un stat ce acceptă poligamia. În România, poligamia este tolerată la cetățenii unui stat care, conform legii naționale, permite poligamia, însă aceste persoane nu se mai pot căsători legal pe teritoriul țării noastre. În schimb, alte state europene recunosc și anumite efecte ale poligamiei, în special în domeniul asigurărilor sociale, locuinței, statutului refugiaților, emigrației și copiilor. Astfel, în Marea Britanie, Ministerul Muncii și Pensiiilor plătește poligamilor până la 92,80 lire pe săptămână în prestații sociale și pentru fiecare „soție adițională” mai primesc încă 33,65 lire. Ministerul Economiei este de părere că, „dacă un bărbat și o femeie sunt căsătoriți sub o lege care permite poligamia, iar capul familiei își ia o soție adițională, Legea Reglementării și Deducerii din 2003 îi autorizează să prezinte declarații comune ca uniune poligamă”. Pe de altă parte, haremurile au dreptul să locuiască în case adiționale, beneficiind de protecție oficială, pentru a răspunde astfel nevoilor apărute în domiciliile mai mari. În Țările de Jos, se susține că uniunile poligame de origine musulmană nu trebuie să fie abordate din punctul de vedere al sistemului legal, ci prin intermediul dialogului. În Belgia, Curtea Constituțională a luat măsuri pentru a facilita reunificarea haremurilor formate în afara țării. În Italia, un tribunal din Bologna a permis introducerea în țară a mamelor a doi copii pe care un imigrant musulman îi avea cu cele două soții ale sale, sub argumentul că uniunile poligame au fost contractate în mod legal în statul de origine. În Australia, presa susține că poligamia este „ilegală”, dar se supune legislației britanice, motiv pentru care recunoaște relațiile contractate legal în exterior (<http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Wow!/5765/Poligamia-tolerata-in-Europa-.html>; <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/International/83106/Poligamia-subventionata-de-stat-in-Marea-Britanie.html>; <http://www.catholica.ro/stiri/show.asp?id=11398&lang=r>). Recunoașterea poligamiei ia uneori forme ciudate. De exemplu, în decembrie 2008, un judecător scoțian a permis unui bărbat care circula cu o viteză mult superioară celei legale să își păstreze carnetul de conducere, deși sancțiunea legală era suspendarea dreptului de a conduce, pentru că avocatul a explicat excesul de viteză al clientului său prin aceea că are două soții în orașe diferite și locuiește câte o zi cu fiecare.

^[1] Chiar dacă pedeapsa pentru infracțiunea de bigamie a fost atenuată de Codul penal în vigoare (Legea nr. 286/2009, publicată în M. Of. nr. 510 din 24 iulie 2009), pentru că în Codul penal anterior (Legea nr. 15/1968, republicată în M. Of. nr. 65 din 16 aprilie 1997) aceasta era închisoarea de la un an la 5 ani, considerăm că principiul monogamiei a rămas unul de ordine publică, un argument în acest sens fiind și consacrarea sa constituțională.

sau amenda, însă denumirea infracțiunii rămâne aceeași. Persoana este subiect activ al unei infracțiuni de bigamie, și nu complice sau coautor la infracțiunea comisă de persoana deja căsătorită care încheie o nouă căsătorie.

Nu este pedepsită persoana care, conform legii sale naționale, poate practica această formă de mariaj, însă ea nu poate încheia legal o căsătorie în România decât dacă are statut de persoană necăsătorită, divorțată sau văduvă.

Societățile occidentale, deși recunosc anumite forme de poligamie, respectiv poligamia succesivă (*sequential polygamy* sau *serial polygamy*, cum este denumită în SUA), realizată prin acceptarea divorțului, cu procedură tot mai simplificată, și posibilitatea practic nelimitată de a se recăsători, condamnă poligamia și poliandria.

În ceea ce privește forma familiei, în societatea românească actuală, cel mai des se întâlnește familia nucleu, familia extinsă continuând să existe doar pe arii restrânse, în comunitățile rurale. Chiar și familia nucleu cunoaște un fenomen de degenerare și de restrângere, pentru că a apărut un nou tip, respectiv familia monoparentală, compusă din copil/copii și unul dintre părinți. Aceasta poate proveni dintr-o căsătorie destrămată sau care a încetat ca urmare a decesului unuia dintre soți ori dintr-o relație naturală, din afara căsătoriei, a unuia dintre părinți.

Referitor la natura juridică a familiei, în doctrină^[1] s-a avansat chiar ideea că ar trebui să i se acorde sau să i se recunoască personalitate juridică.

Modul în care familia este privită de societate și de sistemul juridic a cunoscut transformări spectaculoase în ultimul secol, începând cu egalizarea tratamentului copiilor legitimi și naturali^[2] și continuând cu instituirea principiului egalității în drepturi a soților, liberalizarea divorțului^[3], favorizarea uniunilor libere și, în tot mai multe state, a uniunilor între persoane de același sex.

3. Din punct de vedere etimologic, termenul de familie provine din limba latină, din cuvântul *familia*, -ae, care la început desemna toți sclavii care trăiau sub același acoperiș sau sub puterea aceluiași *pater familias*.

[1] R. SAVATIER, *Une personne morale méconnue: la famille en tant que sujet de droit*, apud J. CARBONNIER, *Droit civil*, P.U.F., Paris, 1972, p. 10-11 (sunt citate aici și opiniile contra, precum și alte trei teorii privind natura familiei, respectiv: teoria relațiilor interindividuale bazate pe căsătorie și familie, concepția societară și concepția alimentară, ultima susținând că familia se bazează pe asigurarea subzistenței).

[2] Copii născuți în afara căsătoriei și care au avut de-a lungul istoriei o situație inferioară copiilor legitimi.

[3] Codul civil (Legea nr. 287/2009, republicată în M. Of. nr. 505 din 15 iulie 2011) prevede posibilitatea desfacerii căsătoriei, când există acordul ambilor soți și nu există copii minori născuți din căsătorie, prin simpla declarare a consimțământului în fața ofițerului de stare civilă sau a unui notar public. Notarul public poate declara divorțul și în cazul în care din căsătorie au rezultat copii care încă sunt minori, dacă există un acord absolut asupra capetelor de cerere accesorii divorțului (numele soților după divorț, stabilirea locuinței copiilor, exercitarea în comun a autorității părintești și contribuția de întreținere a părinților față de copii).

4. Din punct de vedere juridic, trebuie să analizăm mai întâi legislația și apoi doctrina și jurisprudența în materie. Legislația actuală nu definește familia în general, ci doar aplicațiile practice ale ei în diferite domenii, sensul fiind mai extins sau mai restrâns, după caz. Uneori, legiuitorul vizează înțelesul restrâns al noțiunii de familie, așa cum regăsim în art. 258 C. civ., în care se arată că familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți^[1], însă, de cele mai multe ori, sensul este unul lărgit. De exemplu, în art. 177 C. pen., care arată ce se înțelege, în concepția legii penale, prin „membru de familie”, și în Capitolul I din Titlul VIII al Părții speciale a Codului penal, intitulat „Infraacțiuni contra familiei”. În legislația penală indicată, în noțiunea de membru de familie se includ: ascendenții și descendenții, frații și surorile, copiii acestora, precum și persoanele devenite prin adopție, potrivit legii, astfel de rude; soțul; persoanele care au stabilit relații asemănătoare aceloră dintre soți sau dintre părinți și copii, în cazul în care conviețuiesc. Observăm includerea în noțiunea de familie a concubinilor și a persoanei de plasament sau care crește un minor facă a avea această obligație, ceea ce aliniază dispozițiile legale interne cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a consacrat sensul extins al noțiunii de familie și nu face nicio distincție între familia legitimă, care are la bază o căsătorie valabil încheiată, și familia naturală, care este o relație de fapt^[2]. Astfel, în mai multe hotărâri ale sale, instanța europeană a decis că o relație existentă în afara căsătoriei, între bunici și nepoți^[3], între concubini^[4], între copil și asistenții sociali care îl îngrijesc^[5] sau între persoane de același sex care nu sunt legate prin căsătorie^[6] reprezintă, în realitate, o viață de familie, iar nerecunoașterea acestei legături reprezintă o încălcare a art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului care garantează respectarea vieții private și de familie^[7].

[1] În teza finală a acestui text legal se face referire și la copii, dar nu ca membri ai familiei, ci raportat la obligația soților de a asigura creșterea și educarea copiilor lor.

[2] C. BIRSAN, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți*, Ed. All Beck, București, 2005, p. 626.

[3] C.E.D.O., Hotărârea din 13 iunie 1979, cauza *Marckx c. Belgiei*, nr. 6833/74, parag. 31.

Precizăm că, exceptând situațiile în care este indicată o altă sursă, hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului menționate în această lucrare au fost consultate pe portalul <https://hudoc.echr.coe.int/>.

[4] C.E.D.O., Hotărârea din 27 octombrie 1994, cauza *Kroon și alții c. Țărilor de Jos*, nr. 18535/91, parag. 40.

[5] C.E.D.O., Hotărârea din 27 aprilie 2010, cauza *Moretti și Benedetti c. Italiei*, nr. 16318/07, parag. 48 și Hotărârea din 17 ianuarie 2012, cauza *Kopf și Liberda c. Austriei*, nr. 1598/06, parag. 37.

[6] C.E.D.O., Hotărârea din 21 iulie 2015, cauza *Oliari și alții c. Italiei*, nr. 18766/11 și 36030/11.

[7] Tot în viața de familie extinsă, de fapt, a fost inclusă și legătura dintre un copil musulman și familia sau persoana care îl crește în lipsa părinților acestuia, legătură denumită *kafala* în țările musulmane care nu cunosc adopția (C.E.D.O., Hotărârea din 4 octombrie 2012, cauza *Haroudj c. Franței*, nr. 43631/09, parag. 48 și Hotărârea din 16 decembrie 2014, cauza *Chbihi Loudoudi și alții c. Belgiei*, nr. 52265/10, parag. 89). În aceste hotărâri, Curtea de la Strasbourg a arătat că, deși *kafala* nu are corespondent în dreptul substan-

De exemplu, în cauza *Marckx c. Belgiei* din anul 1979 s-a arătat că, „în ochii Curții, viața familială în sensul art. 8 înglobează cel puțin raporturile între rudele părinților, care pot juca un rol considerabil, de exemplu, între bunici și nepoți. (...) Dezvoltarea vieții de familie a unei mame celibatate și a copilului recunoscut de ea ar fi împiedicată dacă cel din urmă nu ar intra în familia celei dintâi”^[1].

În ceea ce privește concubinajul, hotărârea-pilot trebuie a fi considerată cea pronunțată în cauza *Kroon și alții c. Țărilor de Jos*. Prin această hotărâre din anul din 1994, Curtea a decis că interdicția, instituită de legea națională, femeii căsătorite de a tăgădui paternitatea soțului este contrară prevederilor art. 8 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, articol care reglementează dreptul la respectarea vieții private și de familie. Argumente pentru teza indicată anterior se regăsesc în considerentele hotărârii, în care se arată că este mai demnă de protecție familia de fapt existentă între mamă, concubin și copiii lor pe care îi cresc și îngrijesc împreună, decât familia de drept, născută din căsătorie, dar care în fapt nu mai există, dintre mamă și soțul său. În același sens s-a pronunțat Curtea Constituțională a României în anul 2017^[2], când a inclus în noțiunea de membru de familie și concubinii, tendință existentă deja în legislația penală potrivit dispozițiilor art. 177 alin. (1) lit. c) C. pen. De altfel, problema reglementării concubinajului^[3], adică a unei forme de conviețuire în afara căsătoriei, este tot mai actuală în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în legătură cu recunoașterea unei uniuni între persoane de același sex^[4].

Și în alte legi speciale noțiunea de familie^[5] primește accepțiuni mai largi. De

țial al statelor reclamate, efectele ei sunt totuși comparabile cu tutela sau plasamentul în vederea adopției, ca urmare, relațiile dintre copil și familie pot fi incluse în sfera relațiilor de familie *de facto*, lărgindu-se interpretarea acestei noțiuni pe cale jurisprudenciale.

[1] Prin această hotărâre a fost condamnată Belgia, stat care limita drepturile succesoriale ale unui copil natural. Această hotărâre poate fi considerată hotărârea-pilot, respectiv hotărârea care a marcat extinderea noțiunii de „familie” în jurisprudența Curții Europene.

[2] Decizia nr. 562/2017 (M. Of. nr. 837 din 23 octombrie 2017), prin care s-a admis excepția de neconstituționalitate și s-a constatat că dispozițiile art. 117 alin. (1) lit. a) și b) C. proc. pen., care exclud de la dreptul de a refuza să fie audiate ca martor persoanele care au stabilit relații asemănătoare celor dintre soți, sunt neconstituționale.

[3] În același sens, a se vedea C. NICOLESCU, *Parteneriatele înregistrate – o necesitate normativă?*, în R.R.D.P. nr. 3/2018, p. 340-356; C. JUGASTRU, *Despre previzibilitate în cooperarea consolidată. De la Roma III la regimuri matrimoniale și parteneriate înregistrate*, în R.D.F. nr. 1-2/2019, p. 219-251; C.O. MIHĂILĂ, *Parteneriatele înregistrate. Între realitate și deziderat legislativ și social*, în R.D.F. nr. 1-2/2019, p. 286-304.

[4] C.E.D.O., Hotărârea din 1 martie 2001, cauza *Orlandi c. Italiei*, nr. 44943/98 și Hotărârea din 23 mai 2023, cauza *Buhuceanu și alții c. României*, nr. 20081/19 și alte 20.

[5] Pentru un amplu articol privind noțiunea de familie, a se vedea T. BODOAȘCĂ, *Contribuții la definirea juridică a familiei și la stabilirea conținutului acesteia*, în Dreptul nr. 12/2004, p. 123-143. Autorul face o analiză interesantă, corelând termenii cu legislația internațională, totuși, unele propuneri de *lege ferenda* făcute în studiul menționat sunt criticate ca fiind contrare normelor Constituției și Convenției ONU cu privire la drepturile copilului (I. IMBRESCU, *Reflecții în legătură cu folosirea eronată a unor temeni din sfera dreptului familiei*, în Dreptul nr. 8/2005, p. 110-115).

exemplu, potrivit dispozițiilor Legii locuinței nr. 114/1996^[1] (art. 17), „Prin *familie* (...) se înțelege soțul, soția, copiii și părinții soților, care locuiesc și gospodăresc împreună”. Potrivit dispozițiilor Legii fondului funciar nr. 18/1991^[2], „Prin *familie* se înțelege soții și copiii necăsătoriți, dacă gospodăresc împreună cu părinții lor” [art. 8 alin. (4)].

O altă accepțiune extinsă a noțiunii de familie, în care criteriu de delimitare apare domiciliul, se regăsește în dispozițiile Legii nr. 416/2001 privind venitul minim garantat^[3] (art. 2). Primul alineat al acestui text legal cuprinde sensul restrâns, în care noțiunea de familie include soții și copiii, iar alin. (3) dă un sens extins noțiunii de familie, în care sunt incluși și frații fără copii, care gospodăresc împreună și care nu au domiciliul^[4] sau reședința comună cu părinții. Alineatul (4) al aceluiași articol asimilează noțiunii de familie și cuplurile de sex diferit, necăsătorite, cu copiii lor sau ai fiecăruia dintre ei care locuiesc și gospodăresc împreună.

La 1 ianuarie 2024, Legea nr. 416/2001 va fi abrogată și înlocuită de Legea nr. 196/2016 privind venitul minim de incluziune^[5], care în art. 6 alin. (1) lit. b) prevede că, în sensul acestei legi, constituie o familie persoanele aflate în una dintre următoarele situații: soț și soție, căsătoriți în condițiile legii, care locuiesc împreună; soț și soție cu copiii lor necăsătoriți, aflați în întreținere cu vârsta de până la 18 ani sau de până la 26 de ani pentru cei care urmează o formă de învățământ – cursuri de zi, organizată potrivit legii, cu domiciliul ori reședința comună înscrisă în actele de identitate și care locuiesc împreună; bărbatul și femeia necăsătoriți care trăiesc și locuiesc împreună; bărbatul și femeia necăsătoriți care trăiesc și locuiesc împreună, cu copiii lor necăsătoriți și/sau ai fiecăruia dintre ei, având vârsta de până la 18 ani sau de până la 26 de ani dacă urmează o formă de învățământ – cursuri de zi, organizată potrivit legii, care locuiesc împreună; părintele/părinții care locuiește/locuiesc cu copiii lui/lor necăsătoriți aflați în întreținere, cu vârsta de peste 18 ani și care au certificat de persoană încadrată într-un grad de handicap/dizabilitate accentuat/ă sau grav/ă. În noțiunea de familie nu mai sunt însă incluși frații fără copii, care gospodăresc împreună și au domiciliul sau reședința comună, separat de domiciliul ori reședința părinților.

5. Articolul 258 alin. (1) C. civ. prevede că familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți, pe egalitatea acestora, precum și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea și educarea copiilor lor. Alineatul (4) al aceluiași articol arată că, în sensul Codului civil, prin soți se înțelege bărbatul și femeia uniți prin căsătorie. Prin această prevedere, reluată și în capitolele referitoare la căsătorie, adopție și reproducerea umană asistată medical cu terț donator, se stabilește *expressis verbis* că în sistemul nostru juridic nu se recunosc

[1] Republicată în M. Of. nr. 393 din 31 decembrie 1997.

[2] Republicată în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1998.

[3] M. Of. nr. 401 din 20 iulie 2001.

[4] Pentru definirea noțiunii de domiciliu, a se vedea O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Drept civil. Persoanele în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 221.

[5] M. Of. nr. 882 din 3 noiembrie 2016.

căsătoriile și parteneriatele între persoane de același sex. În același timp, s-a pus capăt controverselor doctrinare, respectiv au rămas fără obiect susținerile că, întrucât legea nu interzice expres aceste căsătorii, *de lege lata*, ele ar putea fi considerate permise^[1].

Se observă că acest act normativ îmbrățișează **sensul restrâns al noțiunii de familie**, incluzând în această noțiune soții și copiii lor. Credem că legiuitorul a ales această soluție, pentru că, practic, familia nucleu este cel mai des întâlnită, însă definiția, așa cum am arătat, nu mai concordă cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care s-a pronunțat în legătură cu viața de familie atunci când a fost sesizată cu încălcări ale art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului^[2].

Limba română modernă consacră noțiunii de familie un sens restrâns, definind-o ca formă socială de bază, întemeiată pe căsătorie și care constă din soț, soție și din descendenții acestora, și un sens larg, conform căruia familia reprezintă totalitatea persoanelor care se trag dintr-un strămoș comun; neam, descendență^[3].

6. În ceea ce ne privește, considerăm că legislația și jurisprudența române ar trebui să consacre **sensul extins al noțiunii de familie**, așa cum acesta se desprinde din hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului, întrucât jurisprudența instanțelor europene constituie izvor al dreptului intern.

Concluzionând, considerăm că **familia poate fi definită** ca un grup de persoane legate prin căsătorie, rudenie, afinitate sau fără nicio legătură juridică și care trăiesc efectiv împreună^[4].

[1] T. BODOAȘCĂ, *Contribuții la definirea...*, *op. cit.*, p. 123-143.

[2] Art. 8 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificată de România prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994), prevede: „1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora”.

[3] *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 366.

[4] În același sens, că familia poate fi întemeiată pe simple legături de fapt, a se vedea M. AVRAM, *Drept civil. Familia*, ed. a 3-a, Ed. Hamangiu, București, 2022, p. 25. Într-o altă lucrare s-a arătat că faptul că legiuitorul român nu a definit riguros familia nici în noul Cod civil este urmarea dificultății acestui demers, dificultate care a făcut ca și Convenția europeană a drepturilor omului să nu ofere o definiție a noțiunii de familie și nici să nu manifeste o protecție privilegiată pentru un anume grup familial rezultat din căsătorie sau de altă natură, ci să prefere a da sintagmei „viață familială” sensul de „raporturi între indivizi”; „Căsătoria și filiația sunt, așadar, sursa și axele familiei” (E. FLORIAN, *Dreptul familiei*, ed. a 6-a, Ed. C.H. Beck, București, 2018, p. 1-2).

Capitolul al II-lea. Dreptul familiei

Secțiunea 1. Noțiuni

7. Dreptul familiei este ramura sistemului de drept care cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile de familie și pe cele asimilate acestora, indiferent de caracterul patrimonial sau nepatrimonial.

Această ramură de drept este într-o strânsă legătură cu morala, multe dintre principiile sale fiind o preluare a regulilor morale^[1].

Dreptul familiei este o **ramură de drept privat**, chiar dacă modernizarea societății a dus la creșterea numărului de situații și modalități de intervenție a statului asupra familiei, ceea ce pare a-l împinge spre dreptul public. Totuși, în pofida acestei evoluții și a tendinței de a considera că familia este subordonată interesului social general, credem că dreptul familiei aparține dreptului privat și că acest caracter este de esența sa, întrucât relațiile reglementate sunt între particulari, iar interesele ocrotite sunt personale.

În vechiul Cod civil, relațiile de familie erau cuprinse în Cartea I, intitulată „Despre persoane”, așa cum ele se regăsesc și în Codul civil francez. Doctrina vremii a considerat că raporturile de familie își găsesc locul în mod firesc în Codul civil, întrucât căsătoria este un acord de voințe ce produce obligații care îi atribuie caracter contractual și, în plus, „căsătoria este un contract care interesează mai mult persoanele decât bunurile, a cărui importanță întrece chiar interesele soților și se întinde la societatea întreagă și despre care s-a zis că este întotdeauna parte în toate căsătoriile, cu toate că ele sunt contractate între particulari”^[2].

Prin adoptarea Codului familiei din 1954^[3], relațiile de familie au fost scoase complet din Codul civil, consacrandu-se autonomia dreptului familiei, deși s-a admis constant că interferențele dreptului familiei cu dreptul civil sunt atât de numeroase, încât este de neconceput un drept al familiei fără suportul dreptului civil^[4].

[1] Despre normele dreptul familiei s-a spus că „atunci când intervin (...) s-au dovedit a fi relativ rigide, inflexibile, tehnice și imprevizibile, în raport cu așteptările comune ale oamenilor. Este un paradox, o capcană a dreptului familiei care, în pofida aparențelor, nu este întotdeauna «familiară»” (s.n.) – M. AVRAM, *Drept civil...*, op. cit., p. 17.

[2] A. COLIN, H. CAPITANT, *Curs elementar de drept civil francez*, traducere de V.G. CĂDERE, I. MILOAIE, Ed. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1940, p. 141. De altfel, aceiași autori au subliniat că dreptul privat este numit drept civil în special atunci când reglementează raporturile de familie și cele patrimoniale care se formează între indivizi priviți în calitatea lor de membri ai cetății, de unde provine și atributul *civil* (*idem*, p. 9).

[3] Legea nr. 4/1953 (republicată în B. Of. nr. 13 din 18 aprilie 1956).

[4] E. FLORIAN, *Dreptul familiei*, ed. a 4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2011, p. 6.

Adoptarea Codului familiei a marcat individualizarea și delimitarea relațiilor de dreptul familiei de cele civile, însă scoaterea lor din Codul civil de la 1864 a fost nefirească și făcută pentru a promova o legislație de tip sovietic^[1], ca urmare, reintroducerea lor în noul Cod civil reprezintă o reîntoarcere la tradiția noastră juridică^[2] și o acceptare a realității că cele două ramuri sunt interdependente, au un obiect de reglementare înrudit și aceeași metodă de reglementare, cea a egalității părților^[3]. În plus, prin Codul civil actual s-a urmărit ca dispozițiile legale în această materie să fie compatibilizate cu cerințele unor acte normative internaționale din domeniul drepturilor omului^[4], cum sunt Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția europeană a drepturilor omului, Convenția cu privire la drepturile copilului, Convenția ONU privind consimțământul la căsătorie, vârsta minimă pentru căsătorie și înregistrarea căsătoriilor, Convenția europeană în materia adopției de copii.

Deși dreptul familiei este pe deplin conturat ca ramură distinctă a sistemului nostru juridic, includerea reglementării în actul normativ unic referitor la raporturile juridice de drept privat este salutară, pentru că va elimina necorelările și formulările redundante existente în reglementarea anterioară. Această asimilare a legislației nu va însemna sfârșitul dreptului familiei ca ramură de drept, ci va facilita o **reglementare unitară a familiei în sânul dreptului civil**.

8. Ceea ce distinge dreptul familiei de alte ramuri de drept sunt:

a) **metoda de reglementare**, care este în principal metoda egalității în drepturi a părților, specifică dreptului privat. De asemenea, regăsim și metode specifice de reglementare:

– metoda subordonării drepturilor persoanelor care ocrotesc interesul persoanelor ocrotite^[5], ce guvernează relațiile dintre părinți și copii și alte relații de ocrotire;

– metoda „statut legal”, potrivit căreia normele juridice au un caracter imperativ. În raporturile juridice supuse unei astfel de reglementări, părțile au libertatea de a încheia sau nu actul juridic respectiv, dar după încheierea lui trebuie să se supună regimului instituit de lege (o astfel de reglementare întâlnim în cazul căsătoriei sau al adopției);

[1] V.D. ZLĂTESCU, *Considerații în legătură cu instituția prescripției*, în *Dreptul nr. 2/1999*, p. 15.

[2] „Includerea normelor care reglementează relațiile de familie în Codul civil este o benefică întoarcere la tradiție, dar și o provocare pentru viitor prin noutățile care au fost incluse în această materie” (V. STOICA, *Despre Noul Cod civil, ordinea întemeiată pe libertate și frumusețea valorilor*, interviu în P.R. nr. 11/2013, p. 19).

[3] P. PERJU, *Considerații generale asupra noului Cod civil (Titlul preliminar, Persoane, Familie, Bunuri)*, în *Dreptul nr. 9/2009*, p. 23.

[4] T. BODOAȘCĂ, *Examen de ansamblu și observații critice privind familia și căsătoria în reglementarea noului Cod civil*, în *Dreptul nr. 11/2009*, p. 13.

[5] A se vedea I. ALBU, *Dreptul familiei*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 33; AL. BACACI, V.C. DUMITRACHE, C.C. HAGEANU, *Dreptul familiei*, ed. a 7-a, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 6.

b) **obiectul de reglementare** al dreptului familiei include relațiile sociale ocrotite prin normele acestei ramuri, respectiv:

– relațiile de căsătorie, dreptul familiei prevăzând reguli referitoare la încheierea, desființarea și desfacerea căsătoriei, precum și raporturile personale și patrimoniale dintre soți;

– raporturile rezultate din rudenie. Rudenia este de două feluri: de sânge și civilă, rezultată din adopție. Toate relațiile dintre aceste persoane constituie obiect de studiu al dreptului familiei;

– relațiile privitoare la autoritatea părintească, ce se referă la totalitatea drepturilor și obligațiilor pe care părinții le au pentru realizarea intereselor personale și patrimoniale ale copiilor, precum și cele relative la creșterea și educarea lor;

– alte relații asimilate celor de familie, care formează obiect de reglementare al dreptului familiei. De altfel, am arătat deja că noțiunea de familie poate cuprinde, în anumite condiții, cuplurile necăsătorite, persoanele între care există un raport de ocrotire etc. În această categorie se includ: obligația de întreținere între foștii soți, raporturile care se nasc în legătură cu plasamentul, concubinajul etc.

Secțiunea a 2-a. Izvoarele dreptului familiei

9. a) **Normele dreptului european** constituie izvorul primordial, iar dintre acestea trebuie să indicăm Convenția europeană a drepturilor omului și jurisprudența Curții Europene în această materie, care sunt obligatorii pentru instanțele române.

b) **Constituția României** constituie izvor fundamental al dreptului familiei, întrucât cuprinde o parte dintre principiile acestei ramuri de drept, cum sunt principiul căsătoriei liber consimțite între soți, principiul egalității soților, dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea copiilor (art. 48).

c) **Codul civil**^[1] constituie izvorul organic principal al dreptului familiei. Structura acestuia, în linii mari, a fost prezentată atunci când s-a abordat problema obiectului de reglementare al dreptului familiei, așa încât se mai impune doar precizarea că acest act normativ a fost pus în aplicare la data de 1 octombrie 2011 (prin Legea nr. 71/2011^[2]).

d) **Alte acte normative** ce cuprind dispoziții cu privire la relațiile de familie sunt^[3]:

– Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă, republicată^[4];

[1] Codul familiei a fost abrogat după intrarea în vigoare a noului Cod civil, care include prevederi cuprinse până atunci în Codul familiei; Decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a Codului familiei și a decretului privitor la persoanele fizice și persoanele juridice (Decretul nr. 31/1954).

[2] M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011.

[3] Toate actele normative indicate în această secțiune au fost modificate la data intrării în vigoare a noului Cod civil și ulterior republicate.

[4] M. Of. nr. 339 din 18 mai 2012.

- Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, republicată^[1];
- Legea nr. 273/2004 privind regimul juridic al adopției, republicată^[2].

Secțiunea a 3-a. Principiile generale ale familiei și ale căsătoriei

10. Din analiza Titlului I al Cărții intitulată „Despre familie” din Codul civil putem desprinde principiile care guvernează familia, căsătoria, principii care trebuie să fundamenteze orice act normativ sau administrativ și orice decizie judiciară referitoare la acestea.

În ordinea în care sunt prevăzute de textele legale, aceste principii sunt:

- principiul căsătoriei liber consimțite între soți [art. 258 alin. (1) și art. 259 alin. (1)];
- principiul egalității în drepturi a soților [art. 258 alin. (1)];
- principiul ocrotirii familiei de către societate și stat prin măsuri economice și sociale [art. 258 alin. (2) și (3)];
- principiul monogamiei [art. 258 alin. (4) și art. 259 alin. (1)];
- principiul interzicerii căsătoriilor între persoane de același sex [art. 258 alin. (4) și art. 259 alin. (1) și (2)];
- principiul încheierii căsătoriei în scopul întemeierii unei familii și dreptul de a se căsători [art. 259 alin. (2)];
- principiul caracterului laic al căsătoriei sau caracterul subsecvent al căsătoriei religioase [art. 259 alin. (3)];
- principiul solemnității căsătoriei [art. 259 alin. (4)];
- principiul egalității în drepturi a copiilor din afara căsătoriei cu cei din căsătorie (art. 260);
- principiul interesului superior al copilului [consacrat expres în art. 263 și reluat în art. 258 alin. (1), art. 261, art. 262 și art. 264].

11. Principiul căsătoriei liber consimțite între soți [art. 258 alin. (1) și art. 259 alin. (1) C. civ.] este unul dintre principiile constituționale ale dreptului familiei, ceea ce subliniază importanța pe care statul o acordă acestei instituții. Articolul 48 alin. (1) din Constituție prevede că „Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți (...)”, iar ideea liberului consimțământ se regăsește și în actele internaționale privind drepturile omului care consacră acest element fundamental al familiei și căsătoriei (art. 16 parag. 2 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, art. 23 parag. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, art. 10 parag. 1 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și Convenția ONU privitoare

[1] M. Of. nr. 159 din 5 martie 2014.

[2] M. Of. nr. 739 din 23 septembrie 2016.

la consimțământul la căsătorie, vârsta minimă pentru căsătorie și înregistrarea căsătoriilor, adoptată la 7 noiembrie 1962^[1]).

Încheierea căsătoriei prin exprimarea liberă a consimțământului viitorilor soți reprezintă o aplicare specifică a condițiilor generale de încheiere a actelor juridice, întrucât căsătoria este, fără dubiu, un act juridic. Articolul 1169 C. civ. consacra libertatea de a contracta, iar art. 1179 C. civ. prevede că o condiție esențială pentru validitatea contractului este consimțământul valabil al părților. Ca urmare, și în cazul căsătoriei, lipsa materială sau psihică a consimțământului ori vicierea consimțământului unuia dintre soți duce la desființarea căsătoriei.

Libertatea încheierii căsătoriei reprezintă mai mult decât libertatea de a contracta, fiind indestructibil legată de drepturile persoanei umane, iar necesitatea consacării exprese a acesteia își are originea în istorie, pentru că mult timp încheierea căsătoriei a reprezentat o afacere de familie, consimțământul părinților fiind considerat mai important sau cel puțin la fel de important precum cel al soților.

În reglementarea actuală, soții sunt cei care trebuie să consimtă la încheierea căsătoriei în mod liber, iar dacă viitorii soți sunt minori, căsătoria trebuie încuviințată de părinții acestora.

Exprimarea liberă a consimțământului la căsătorie are legătură și cu scopul căsătoriei, care este întemeierea unei familii. Căsătoria trebuie să se încheie numai dacă are la bază respectul și afecțiunea reciprocă între soți, în caz contrar nu va rezulta o familie, iar căsătoria va fi lovită de nulitate absolută, fiind fictivă.

12. Principiul egalității în drepturi a soților, atât între ei, cât și în relația cu copiii lor, a fost consacrat constituțional încă din anul 1948 și se reflectă în numeroase texte referitoare la familie și căsătorie. Articolul 483 C. civ. prevede că drepturile și îndatoririle care compun autoritatea părintească aparțin în mod egal ambilor părinți și se exercită împreună și în mod egal de aceștia (art. 503 C. civ.).

Anterior anului 1948, în regimul vechiului Cod civil, puterea părintească aparținea în principiu ambilor părinți, dar era exercitată în timpul căsătoriei numai de tată, în calitatea sa de șef al familiei. În caz de divorț, puterea părintească era exercitată prin ambii părinți, dar tatăl nu putea pierde dreptul de a supraveghea educația copiilor săi, chiar dacă minorul nu i-ar fi fost încredințat spre creștere și educare și chiar dacă divorțul s-ar fi pronunțat din vina sa. În privința copilului din afara căsătoriei, puterea părintească aparținea numai mamei acestuia, datorită faptului că stabilirea paternității din afara căsătoriei se putea face în condiții extrem de restrictive.

13. Principiul ocrotirii familiei de către societate și stat prin măsuri economice și sociale [art. 258 alin. (2) și (3) C. civ.]. Obligația statului de a sprijini prin măsuri economice și sociale încheierea căsătoriei, precum și dezvoltarea și consolidarea familiei este consacrată și prin actele internaționale

^[1] Ratificată de România prin Legea nr. 116/1992 (M. Of. nr. 330 din 24 decembrie 1992).

privind drepturile omului care consideră familia ca fiind elementul natural și fundamental al societății (art. 16 parag. 3 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, art. 23 parag. 1 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice, art. 10 parag. 1 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale).

Modul în care legiuitorul a înțeles să reglementeze încheierea sau desfacerea căsătoriei, relațiile dintre părinți și copii sau ajutoarele materiale ori sociale pe care familiile sau copiii le primesc în anumite condiții reprezintă o formă de executare a acestei obligații a statului.

14. Principiul monogamiei [art. 258 alin. (4) și art. 259 alin. (1) C. civ.] rezultă din formularea textelor indicate, fiind consacrat expres numai în partea referitoare la condițiile de fond pentru încheierea căsătoriei, în art. 273 C. civ. Fiind un principiu izvorât din tradiția poporului român, considerăm că trebuie să își găsească locul în rândul regulilor fundamentale care guvernează familia. Conform acestui principiu, persoana căsătorită nu mai poate încheia o nouă căsătorie, iar dacă această regulă se încalcă, **cea de-a doua căsătorie este lovită de nulitate absolută**. În afara acestei sancțiuni civile, persoana vinovată poate fi sancționată și penal, întrucât **bigamia este o infracțiune contra familiei**.

15. Principiul interzicerii căsătoriilor între persoane de același sex [art. 258 alin. (4) și art. 259 alin. (1) și (2) C. civ.] este un alt principiu a cărui consacrare expresă a fost făcută în partea referitoare la condițiile de fond pentru încheierea căsătoriei, în art. 277 alin. (1) C. civ. Refuzul recunoașterii relațiilor dintre persoanele de același sex este unul general și categoric și vizează logodna, parteneriatele în vederea reproducerii umane medical asistate sau a adoptării unui copil^[1].

16. Principiul încheierii căsătoriei în scopul întemeierii unei familii coroborat cu dreptul de a se căsători recunoscut bărbatului și femeii [art. 259 alin. (2) C. civ.] nu a fost prevăzut expres în Codul familiei, cu toate acestea, doctrina și practica judiciară au admis fictivitatea căsătoriilor încheiate pentru realizarea unor interese pe care viitorii soți nu le-ar fi atins în alt mod^[2].

Dreptul de a se căsători este cuprins, în aceeași formă, și în art. 12 din Convenția europeană a drepturilor omului, iar Curtea Europeană, prin jurisprudența sa, veghează ca legiuitorul intern să nu aducă atingere substanței acestui

^[1] E. FLORIAN, în F.A. BAIAS, E. CHELARU, R. CONSTANTINOVICI, I. MACOVEI (coord.), *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 254. Existența acestui principiu și ordinea publică internă care îl consacră sunt puse sub semnul întrebării după pronunțarea Hotărârii din 23 mai 2023 în cauza *Buhuceanu și alții c. României*, prin care Curtea Europeană a constatat încălcarea de către România a art. 8 din Convenție, mai exact nerespectarea vieții de familie a cuplurilor între persoane de același sex. Prin această hotărâre, nu se impune legalizarea căsătoriilor între persoane de același sex, ci se lasă statului o marjă de apreciere asupra modului în care se va reglementa această situație.

^[2] Astfel de căsătorii se pot încheia, de exemplu, din interes material, pentru obținerea dreptului de ședere, de muncă sau cetățenia altui stat etc.

drept^[1]. Dreptul de a se căsători cuprinde trei atribute principale: **dreptul de a se căsători, dreptul de a-și alege partenerul și dreptul de a refuza o căsătorie**. Toate acestea sunt de ordine publică, nicio autoritate nu poate interzice unei persoane să se căsătorească, această interdicție nefiind permisă nici ca sancțiune, indiferent de natura sa. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis că refuzul autorităților de a permite unor persoane aflate în detenție să se căsătorească cu partenerele lor aduce atingere esenței înseși a dreptului reclamanților de a se căsători. În hotărâre s-a subliniat că, dacă cei deținuți sunt privați de libertate și de anumite drepturi, aceasta nu înseamnă că ei nu au dreptul de a se căsători, iar alegerea unui partener și decizia de a se căsători sunt hotărâri strict private și personale, fiind indiferent dacă ele sunt sau nu acceptabile pentru autorități^[2]. În principiu, Curtea Europeană garantează dreptul la căsătorie în forma sa clasică, deci căsătoria dintre două persoane de sex biologic diferit, ca fundament juridic al familiei^[3], art. 12 din Convenție instituind în sarcina statelor obligații pozitive esențiale cu caracter general de a reglementa condițiile exercitării acestui drept și obligații pozitive concrete pentru unele situații particulare^[4]. Abia după unele ezitări, Curtea a recunoscut și dreptul la căsătorie al transsexualilor^[5], însă nu a adoptat încă o soluție similară și în cazul căsătoriilor între persoane de același sex, referitor la care recunoaște marja de apreciere a statelor^[6].

Articolul 12 din Convenție are în vedere numai căsătoria civilă^[7], monogamă, pentru că poligamia este exclusă de cultura statelor contractante^[8], și nu cuprin-

[1] Curtea Europeană a condamnat Elveția pentru o prevedere legală, astăzi abrogată, care permitea judecătorului ca, la divorț, să instituie în sarcina soțului vinovat de desfacerea căsătoriei sancțiunea de a nu se recăsători timp de până la 2 ani, termenul putând fi prelungit în caz de adulter (Hotărârea din 18 decembrie 1987, cauza *F. c. Elveției*, nr. 11329/85), și Marea Britanie, a cărei legislație interzicea căsătoria între tatăl vitreg și fosta soție a fiului său (Hotărârea din 13 septembrie 2005, cauza *B. și L. c. Regatului Unit*, nr. 36536/02), ambele citate de A. BÉNABENT, *Droit civil. Droit de la famille*, Montchrestien, Paris, 2010, p. 26-27.

[2] C.E.D.O., Hotărârile din 5 ianuarie 2010, cauzele *Frasik c. Poloniei*, nr. 22933/02 și *Jaremowicz c. Poloniei*, nr. 24023/03, rezumate în C.J. nr. 3/2010, p. 171-172.

[3] C.E.D.O., Hotărârea din 17 octombrie 1986, cauza *Rees c. Regatului Unit*, nr. 9532/81 și Hotărârea din 27 septembrie 1990, cauza *Cossey c. Regatului Unit*, nr. 10843/84.

[4] C. BÎRSAN, *op. cit.*, p. 849.

[5] C.E.D.O., Hotărârea din 11 iulie 2002, cauza *Christine Goodwin c. Regatului Unit*, nr. 28957/95. Acest drept a fost recunoscut și de Curtea de Justiție a Uniunii Europene prin Hotărârea din 7 ianuarie 2004, cauza C-117/01, *K.B.*, EU:C:2004:7, curia.europa.eu.

[6] PH. MALAURIE, L. AYNÈS, *La famille*, Defrénois, Paris, 2004, p. 50.

[7] Fosta Comisie a reținut că obligația de a încheia căsătoria în formele prevăzute de lege în locul unui ritual religios specific nu reprezintă un refuz de recunoaștere a dreptului la căsătorie (Decizia din 18 decembrie 1974, cauza *X. c. Republicii Federale Germania*, nr. 6062/73, citată de C. NICOLESCU, *Conținutul dreptului la căsătorie și la întemeierea unei familii reflectat în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, în *Dreptul nr. 3/2009*, p. 54).

[8] C.E.D.O., Hotărârea din 18 decembrie 1986, cauza *Johnston și alții c. Irlandei*, nr. 9697/82.

de în conținutul său dreptul la o căsătorie postumă, care poate fi dorită de o persoană care supraviețuiește aceleia cu care intenționa să se căsătorească^[1].

Dreptul de a se căsători **este de ordine publică**, astfel că orice clauză de celibat, indiferent de actul în care este cuprinsă (testament, contract de muncă etc.), este lovită de nulitate absolută, având o cauză ilicită^[2] și imorală. De asemenea, este lovită de nulitate clauza care interzice căsătoria cu o anumită persoană sau cu o persoană de o anumită rasă, religie sau proveniență socială^[3].

17. Principiul caracterului laic al căsătoriei sau caracterul subsecvent al căsătoriei religioase rezultă din art. 259 alin. (3) C. civ. Acest text face referire expresă la celebrarea religioasă a căsătoriei, care poate fi făcută numai după încheierea căsătoriei civile^[4].

18. Principiul solemnității căsătoriei [art. 259 alin. (4) C. civ.] rezultă din faptul că toate condițiile de încheiere și cauzele de nulitate se stabilesc prin Codul civil. Ca orice act solemn, încheierea valabilă a căsătoriei și nașterea efectelor sale specifice au loc numai dacă sunt îndeplinite toate condițiile de fond și de formă prevăzute de lege. Solemnitatea căsătoriei presupune o serie de condiții anterioare și concomitente încheierii acesteia, dintre care cea mai importantă este cea a prezenței ambilor soți în fața ofițerului de stare civilă și a exprimării consimțământului liber al acestora.

19. Principiul egalității în drepturi a copiilor din afara căsătoriei cu cei din căsătorie (art. 260 C. civ.) este un principiu care a făcut deja istorie în dreptul nostru și înseamnă că cele două categorii au exact aceleași drepturi și aceleași obligații în raporturile cu părinții lor, în ceea ce privește numele, autoritatea părintească, întreținerea și vocația succesorală. Singura deosebire ce se menține și sub Codul civil actual este stabilirea paternității. În cadrul acestei acțiuni, copilul din afara căsătoriei are sarcina de a proba paternitatea, în timp ce copilul din căsătorie este scutit de această sarcină, fiind beneficiarul prezumției de paternitate. Dacă însă mama copilului a conviețuit cu pretinsul tată în perioada timpului legal al concepției, și copilul din afara căsătoriei beneficiază de o scutire de dovadă (prezumția filiației față de pretinsul tată – art. 426 C. civ.).

[1] Decizia Comisiei din 13 decembrie 1984, cauza *M. c. Republicii Federale Germania*, nr. 10995/84, citată de C. NICOLESCU, *Conținutul dreptului la căsătorie...*, *op. cit.*, p. 55.

[2] În sensul că în astfel de cazuri ar fi incidentă sancțiunea caducității, a se vedea A. BÉNABENT, *op. cit.*, p. 26 și practica judiciară citată, notele 7 și 8.

[3] Jurisprudența franceză a acceptat o scurtă perioadă ca valabilă concedierea unui angajat pentru că s-a căsătorit cu angajatul unui concurent, însă poziția a fost revizuită, iar în prezent astfel de concedieri sunt considerate ilegale. O decizie relativ recentă a recunoscut ca valabil un legat făcut sub condiția ca legatarul să se căsătorească, întrucât lipsea orice indicație referitoare la alegerea partenerului (A. BÉNABENT, *op. cit.*, p. 27-28).

[4] Există state în care încheierea căsătoriei este atribuția exclusivă a autorităților religioase și state în care căsătoria poate fi încheiată atât de reprezentanții cultelor, cât și de funcționarii investiți de stat în acest sens (această a doua variantă este consacrată de Codul civil din Québec în art. 366 și urm.).

Protecția acordată de stat și întinderea drepturilor și îndatoririlor părintești sunt egale, indiferent dacă un copil este din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție.

Egalitatea este firească, întrucât faptul sângelui este identic, iar în privința adopției, legislația actuală consacră un singur tip, al adopției cu efecte depline, prin care se naște o legătură de filiație identică cu cea de sânge. Acest principiu este consacrat și prin Constituție și concură la asigurarea interesului copilului.

Codul civil din 1864 numea copilul din afara căsătoriei copil natural sau nelegitim, iar situația sa era asimilată cu aceea a copilului din căsătorie numai față de mamă, pe când față de tată, chiar dacă a fost recunoscut, nu avea niciun drept. Codul familiei din 1954 a înlăturat toate diferențele de regim juridic între aceste categorii de copii, cu excepția modului de stabilire a legăturii de filiație, care a rămas mai anevoioasă în cazul copilului din afara căsătoriei. Încă înainte de adoptarea noului Cod civil, în această materie s-a remarcat o liberalizare, în sensul că au fost înlăturate toate condițiile pentru introducerea acestor acțiuni, chiar și termenul de prescripție de un an fiind înlăturat.

Codul civil în vigoare în prezent păstrează această direcție de liberalizare a contenciosului paternității din afara căsătoriei, prevăzând în plus și o prezumție legală care simplifică sarcina probatorie a reclamantului în aceste categorii de acțiuni.

20. Principiul interesului superior al copilului [consacrat expres în art. 263 și reluat în art. 258 alin. (1), art. 261, art. 262 și art. 264 C. civ.]. Interesul superior al copilului este o noțiune preluată din Convenția privind drepturile copilului^[1], dar care nu este definită nici de aceasta și nici de legislația noastră internă^[2].

Interesul superior al copilului trebuie să fie unicul scop al tuturor acțiunilor părinților și măsurilor întreprinse de stat în legătură cu un copil. Având în vedere că dreptul și psihologia nu sunt științe exacte, aprecierea acestui interes este deosebit de dificilă. El trebuie evaluat în funcție de datele sociale, economice și politice ale unei țări și epoci, dar și de situația concretă a copilului respectiv.

În doctrină s-a subliniat că prin interes al copilului legiuitorul desemnează, pe de o parte, un interes social, superior, conform căruia părinții au obligația să crească și să educe copilul în conformitate cu regulile și principiile generale ale societății, iar, pe de altă parte, un interes personal concret al minorului, în acest sens părinții având obligația de a se îngriji de sănătatea și dezvoltarea lui fizică, dar și de educarea și pregătirea profesională potrivit cu însușirile sale. Cele două laturi ale noțiunii se întrepătrund și se influențează reciproc, iar exercitarea lor trebuie să se facă numai în limitele create de dreptul pozitiv^[3].

[1] Adoptată de Adunarea Generală a ONU la 20 noiembrie 1989 și ratificată de România prin Legea nr. 18/1990, republicată (M. Of. nr. 314 din 13 iunie 2001).

[2] Pentru o analiză aprofundată a acestei noțiuni, a se vedea O. GHIȚĂ, S. CERCEL, *Interesul superior al copilului*, în R.R.D.P. nr. 3/2018, p. 130-147.

[3] Pentru o analiză mai aprofundată, a se vedea AL. BACACI, *Precizări privind instituția ocrotirii părintești*, în Dreptul nr. 10/2000, p. 58-61.

Utilizarea noțiunii de „superior” indică faptul că interesul copilului trebuie preferat, în caz de conflict, altor interese implicate. Articolul 2 din Legea nr. 272/2004 arată că principiul interesului superior al copilului este impus inclusiv în legătură cu drepturile și obligațiile ce revin părinților copilului, altor reprezentanți legali ai săi, precum și altor persoane cărora acesta le-a fost plasat în mod legal^[1].

^[1] Deși Legea nr. 272/2004 și Legea nr. 273/2004 au fost adoptate ca părți ale pachetului legislativ destinat ocrotirii copilului, între acestea există deosebiri terminologice nejustificate și care stabilesc domenii de aplicare diferite. În același sens, a se vedea T. BODOAȘCĂ, *Unele aspecte critice referitoare la necorelarea unor dispoziții din Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului cu anumite norme din Legea nr. 273/2004 privind regimul juridic al adopției*, în *Dreptul* nr. 5/2005, p. 85-94.